

Кондратьєв І.В.

кандидат історичних наук,
доцент кафедри всесвітньої історії,
Чернігівський національний педагогічний університет
імені Т.Г. Шевченка (Україна, Чернігів),
kondratch@online.ua

УНІВЕРСАЛИ УКРАЇНСЬКИХ ГЕТЬМАНІВ ЛЮБЕЦЬКІЙ ШЛЯХТІ

Любецька шляхта представляла собою соціальне обличчя Любецького староства. Більш ніж 350 родів на протязі щонайменше 10 поколінь жили у околичних селах. Третина населених пунктів регіону беруть своє походження від місцевої шляхти. Загалом шляхта володіла маєтками (в основному на співвласницьких засадах) у більш ніж 200 населених пунктах як на території староства, так і за його межами.

Внаслідок зміни державного устою в середині XVII ст. любецька шляхта перейшла на службу Війську Запорозькому. За часів Гетьманщини любецька шляхта боролася за збереження соціального та майнового статусу. Гетьманська влада була зацікавлена у любецькій шляхті як професійній військовослужбовій спільноті. У багатьох гетьманських універсалах любецькій шляхті другої половини XVII ст. йшлося про обов'язок нести військову службу. З XVIII ст. нащадки любецької шляхти отримували лише охоронні універсали для підтвердження своїх прав на маєтності.

Ключові слова: любецька шляхта, козацька старшина, гетьманські універсали, Гетьманщина.

Kondratiev I. V.

Candidate of Historical Sciences,
Assistant Professor of the Department of world history,
Chernihiv National Pedagogical University named
after T.G. Shevchenko (Ukraine, Chernihiv),
kondratch@online.ua

Decrees of ukrainian hetmans to the nobility of Liubech

Liubech szlachta represented the social face of Liubech starostwo. Over 350 kin families lived in the surrounding villages for the period of at least ten generations. The third part of the settlements in the region originated from local szlachta. Overall, szlachta owned estates (generally, on co-ownership basis) in more than 200 settlements on the territory of the starostwo as well as beyond its borders. As a result of change in political system in the mid-seventeenth century nobility of Liubech came to the service of Cossack Host. During Hetman times the nobility of Liubech fought for the preservation of social and property status. The Hetman's government was interested in the nobility of Liubech as a professional military service community. Many Hetman decrees to the nobility of Liubech in the second half of the seventeenth century point out the responsibility to undergo the military service. From the 18th century the descendants of the Lubech nobility got only guarding decrees to justify own property rights.

Key words: szlachta of Liubech, Cossack officer, Hetman decrees, Hetman times.

Кондратьев И.В.

кандидат исторических наук,
доцент кафедры всемирной истории,
Черниговский национальный педагогический
университет имени Т.Г. Шевченко
(Украина, Чернигов), kondratch@online.ua

Универсалы украинских гетманов любечской шляхте

Любечская шляхта представляла собой социальное лицо Любечского староства. Более 350 родов на протяжении как минимум 10 поколений жили в околичных селах. Треть населенных пунктов региона берут свое происхождение от местной шляхты. В общей

сложности шляхта владела именьями (в основном на правах совладения) в более чем 200 населенных пунктах как на территории староства, так и за его пределами. Вследствие изменения государственного устройства в середине XVII в. любечская шляхта перешла на службу Войску Запорожскому. Во времена Гетманщины любечская шляхта боролась за сохранение социального и имущественного статуса. Гетманская власть была заинтересована в любечской шляхте как профессиональной военно-служебной общности. Во многих гетманских универсалах второй половины XVII в. фиксировалось обязательство нести военную службу. С XVIII в. потомки любечской шляхты получали только оборонительные универсалы для подтверждения своих прав на маестности.

Ключевые слова: любечская шляхта, казацкая старшина, гетманские универсалы, Гетманщина.

Протягом XV – XVIII ст. довкола Любецького замку існувала унікальна соціально-територіальна спільнота, яка несла на собі обов'язок захисту північно-східних кордонів спочатку Великого князівства Литовського, потім Речі Посполитої й, нарешті, Гетьманщини. З Любецьким замком були пов'язані більше ніж 350 родин здебільшого дрібної, так званої служебної шляхти, щонайменше десять поколінь якої мешкали у 200 навколишніх селах як на території староства, так і за його межами. Історія служебної шляхти «українних» замків була сповнена постійної боротьби за збереження та підвищення соціального статусу, яка тривала у контексті розвитку соціально-економічних та правових відносин на терені України у XV – XVIII ст. Внаслідок зміни державного устрою в середині XVII ст. любецька шляхта перейшла на службу Війську Запорозькому, знайшовши себе у козацькій верстві, та взяла безпосередню участь у формуванні нової соціально-політичної еліти та розбудові козацької держави [1; с.2]. Як наполягав В. Мякотін, думка про те, що всі шляхетські вольности у цей час були «скасовані» козацькою шаблею, була звичайним непорозумінням [3, с. 52 – 53].

Постановка проблеми. Наявність у регіоні професійного воїнства зумовили інтерес до любецької шляхти з боку українських гетьманів. Вони неодноразово засвідчували давні права, маєтки та обов'язки любецької шляхти підтверджувальними та охоронними універсалами. Загальна чисельність гетьманських універсалів була доволі значною. Відомо, що лише в архіві Любецького Антоніївського монастиря зберігалось понад 100 примірників гетьманських універсалів, з яких лише декілька було надано самому монастирю, решта – любецьким козакам і шляхтичам (як відомо, Любецький монастир був одним із землевласників Любецької околиці, а за тогочасною практикою купівлі-продажу разом із придбанням маєтностей покупець отримував й документи, які підтверджували права на власність продавця) [4, с. 317].

Розуміючи значення Любеча та його військовослужбової спільноти, Б. Хмельницький гарантував любецькій шляхті недоторканість та зробив Любеч ранговою маєтністю чернігівських полковників, які мали гарантувати права місцевої шляхти. У листі гетьмана до чернігівського полковника М. Небаби від 27 травня 1650 р. з приводу млявої реакції на скупчення у Любечі «множества своевольных людей ... которые и за рубежом свою волю чинят и не хотят моими быт», особливо наголошувалось на необхідності оберігати від свавільників любецьку шляхту: «если того не učinеш оберегать и с ними заодно случать и шляхту и подданных... и ты и сам и с ними той же казни достоен будеш». У вересні гетьман ще раз нагадав чернігівському та київському полковникам про необхідність захисту любецької шляхти – «пилно мають постерегати, жебы бунти ниякие не всчиналися, а бунтовников теж без фолги на горле карати» [5, с. 6; 6, с. 105 – 106].

Вочевидь, перший охоронний універсал був наданий 1650 р. любецькому сотнику Саві Посудевському разом із іншими шляхтичами [7, арк. 668]. Серед перших отримав універсал гетьмана й козак-шляхтич Лукаш Носачевич, якому 1651 р. Б. Хмельницький

надав у володіння частину Роїської слободи, за що він «у войску нашом так же повиність належну отдавати маєть [8, с. 106 – 109; 9, с. 108 – 109]. Цікаво, що у гетьманських універсалах любецькій шляхті ніколи не зазначались розміри маєностей. Як зазначав О. Грушевський, при потребі шляхтич мав «покликатися на старі документи та старі границі ... відновляв давню спадщинність маєтку з захованням границь по-давньому» [10, с. 82 – 83].

У 1654 р. Б. Хмельницький надав універсал великій групі любецької шляхти. На жаль, до нас дійшло лише прізвище Василя Добронизького, який отримав с. Суличівку [11, с. 21]. 31 березня 1656 р. універсал отримали «шляхетно урожоний» любецький сотник Сава Кононович-Посудевський (онук колишнього реєстрового гетьмана Війська Запорозького (1637 р.) Сави Кононовича [12, с. 98]), разом з Артемом Красковським та «разом из всею шляхтою тамошнею», яка «от початку войны щире служачи у войску Запорожском, в кождых потребах добре ставають и за веру православную бьются». Б. Хмельницький підтверджував усі привілеї «от королей здавна даних». Ніхто не міг «кривдити» тамтешніх шляхтичів, щоб вони «якоби найспокойнише добр своих заживали» [6, с. 184].

Про підтвердження своїх володінь клопотався один із гетьманських урядовців Юрій Бакуринський. 26 червня 1656 р. Б. Хмельницький наказав «ему, Юрію Бакуринскому уневерсал написати, ствержаючи по купле отца его села Великая Весь, Осняки, Репки, Гусинка, Буявки и слободка вновь зачатая садить отцем его Николаем на дуброве Свинопускное, острів Грабовский с займою, на млин згожою, млин верх Ви́ра, прозиваема́я Пилипча, млин на рице Глинянце, яко оніе села имеют в себе ограниченіе... ему Юрію Бакуринскому и жене его в спокойное владеніе» [6, с. 195; 13, с. 11 – 12; 14, с. 13 – 14]. Цікаво, що сам Юрій Бакуринський перебрався до Любецької округи з-під Чигирини лише у 1677 р. [14, с. 11]. Родина Бакуринських втратила с. Постовбицю, яке Б.Хмельницький 26 червня 1656 р. (того ж таки дня, коли був наданий універсал Ю. Бакуринському) віддав Олифіру Радченку [6, с. 194; 15, с. 28]. Серед родин, які отримали 1656 р. гетьманські універсали, були Богуші [3, с. 62; 16, арк. 277]. Павло Ярмултовський 1657 р. «за зичливість его у фортецы Быховской» отримав універсал гетьмана на с. Вербичи та «шест волок з млинками» у с. Горбово [6, с. 244 – 245; 9, с. 104, 109; 14, с. 14; 17, с. 309 – 310]. Свої права на с. Смоліголівка (Милківщизну та Смоличівку) підтвердили любецькі бояри Милковичі [18, арк. 10].

За часів І. Виговського (1657 – 1659 рр.) відомий єдиний гетьманський універсал любецькій шляхті, наданий 26 жовтня 1657 р. любецькому сотнику Саві Унучку–Посудевському. Любецький сотник затвердив свої «дідичні» права на Бурківщину (с. Бурки), Красковщину (с. Красковське), Познахівщину та Суховерщину (остання знаходилась поблизу болота Замглай) [7, арк. 659; 9, с. 105 – 106; 19, с. 61 – 62]. Т. Яковлева виявила усього три універсали І. Виговського за 1657 р. на маєностях, причому два з них монастирям і єдиний персональний – Посудевському. Можливо, гетьман сподівався на активну підтримку свого шляхетсько–козацького угруповання з боку покозаченої любецької шляхти [2, с. 40]. У серпні 1659 р. гетьман направив до Любеча свого «дозорця»: «и при бытности пана Захарія Арендаренка высланого от его мил(ости) гетмана северского для остроги до Любеча» [2, с. 40; 11, с. 45].

Значну увагу представникам любецької шляхти приділяв Ю.Хмельницький (1659 – 1663 рр.). 23 липня 1660 р. гетьманський універсал отримав любецький сотник Сава Унучко разом з Артемом Красковським, Іваном Мишуком і «зо всею тамошнею шляхтою». Гетьман підтвердив за представниками любецької шляхти їхні володіння та шляхетські права. За дотриманням їхніх прав мав стежити чернігівський полковник: «приказавши всей старшине и черни войска его царского величества Запорожского, жеби им (шляхті – І. К.) некто в добрах их, отчинах... кривди чинить не важился». Чернігівський полковник Іоанікій Силич (походив з родини любецьких шляхтичів Силичів) був зобов'язаний «противних карати имеет, инших zaś не послушних ему до нас отсылати сваволцев, которых ми сурово-би и на горле без фолги (пощади) карати будем». Сава Унучок здобув підтвердження своїх прав на млини на р. Ворзні та р. Свішні

[3, с. 61; 7, с. 165 – 166; 20, с. 190 – 191]. Того ж таки року гетьманський універсал дістав Осип Красковський, який затвердив за собою с. Волинку з хуторами [21, с. 14]. 5 вересня 1660 р. Василь Болдаковський «вечно ведлуг права оного (давнього. – І. К.)» закріпив за собою с. Рогоща, володіння Болдаковських ще з 1587 р. [11, с. 30; 15, с. 1 – 3; 19, с. 167]. Гетьманський універсал одержав також Іван Лишук [3, с. 61].

Не обминув своєю увагою любецьку шляхту і гетьман І. Брюховецький (1663 – 1668 рр.). 5 серпня 1663 р. під гетьманську «протекцію» був узятий козак любецький Сава Унучко з Олексієм Кривопишою та усією любецькою шляхтою [7, арк. 661 – 661 зв.; 19, с. 298 – 299; 20, с. 191 – 192]. Гетьманський універсал одержала і родина Красковських [7, арк. 41, 70]. Крім того, І. Брюховецький надав універсал любецьким міщанам: «вольное каждому везде, где хто похочет, помешкане через универсал наш мети позволяем, а особливо о поселении на руинах места Любецкого мешчанам любецким и хто одно колвек позволити ити до Любеча на мешкане на десять лет слободи заживати...» [22, с. 305; 23, с. 416].

У травні 1665 р. чернігівським полковником став Дем'ян Ігнатович, а у 1668 р. на старшинській раді його було обрано гетьманом Лівобережної України. На виборах гетьмана був присутній і любецький сотник Сава Унучко, який разом з іншою старшиною присягнув новому гетьману: «на верное подданство веру учинили, чтол быть им под их Государскою самодержавною высокою рукою неотступна, и в том, все к статтям тем своеручно подписались» [24, с. 223; 25, с. 394]. Уже в якості гетьмана (1668 – 1672 рр.) Д. Ігнатович (Многогрішний) надавав універсали любецькій шляхті. У жовтні 1669 р. військові товариші Василь Болдаковський та Станіслав Кохановський отримали право не виплачувати «військову частину» прибутків з їхнього власного млина на Стрижні [19, с. 517 – 518]. 21 березня (В. Модзалевський датував цей універсал 21 вересня [20, с. 192]) 1670 р. любецькі шляхтичі Сава Унучко, Іван Скугор, Федір Красковський, Олексій Кривопиша, Ничипор Богущ, Семен Селицький, Артем Злоба, Прокоп Величковський та Василь Демидович здобули підтвердження своїх прав на володіння «вечистими добрами» – «заховуючи оных при власних их грунтах». Сава Унучко окремо затвердив за собою два млини на р. Свиржні та р. Ворзні. Універсал надавався за умови несення любецькою шляхтою військової служби: «шляхтич з служби своею, хто будет тих грунтов уживати, ведлуг стародавнього порядку, на добром коню з риштунком военного козака (если не сам) до боку нашего повинен будет виставляти». За невиконання цього любецька шляхта «от держания грунтов одпадатиметь» [19, с. 529; 26, с. 164]. Як зауважив Л. Окиншевич, це пожалування затверджувало за любецькою шляхтою незмінне право володіння землею за умови участі у військових виправах [27, с. 10]. Цікаво, що незабаром у 1672 р., Д. Ігнатович наставив чернігівським полковником свого брата Василя Ігнатовича [28, с. 33]. Отримало гетьманський універсал і міщанство Любеча, яке 1669 р. було звільнене від податків на 10 років, причому це пожалування було підтвержене московським царем Олексієм Михайловичем [24, с. 225].

У 1672 р. гетьманом Лівобережної України став колишній чернігівський полковник Іван Самойлович (1672 – 1697 рр.). У 1673 р. він затвердив за козаком-шляхтичем Осипом Красковським с. Волинку [29, арк. 712]. 1687 р. гетьманський універсал отримала родина Фаїв [30, арк. 40]. Тоді ж Остап Силич одержав універсал на два млини – на р. Білоусі біля с. Рижики та на р. Свині під с. Терехівка [31, с. 73; 32, с. 110, 116, 121].

Від 70-х рр. XVII ст. любецька шляхта отримувала здебільшого індивідуальні охоронні універсали, у яких вже не йдеться про колективний обов'язок несення військової служби. Це пов'язане як із завершенням Руїни, так і зі зміною політики чернігівських полковників у ставленні до любецької шляхти та її нащадків, – із охоронців прав та маєтностей (на цьому наголошувалось у багатьох гетьманських привілеях) вони поступово перетворюються у загарбників її земель.

Наприкінці XVII ст. Любеч перейшов до гетьмана І. Мазепи (1687 – 1708 рр.) [33, с. 42 – 68], який приділяв Любечу та його військовослужбовій спільноті особливу увагу. Як зауважує Н. Яковенко, тоді на Лівобережжі «остаточно усталилися норми соціального укладу... зокрема, стабілізувалась соціальна структура суспільства» [34, с. 228].

У 1688 р. І. Мазепа надав Марії Ворошило (Ворошильській) універсал на с. Вербичі [14, с. 17 – 18]. 1689 р. Н. Каленикович, на той час обозний Чернігівського полку, отримав універсал І. Мазепа на маєтності, зокрема, на с.Полуботки [35, с. 153 – 154].

У 1694 р. група представників любецької шляхти отримала гетьманський універсал, який захищав їхні земельні володіння від «зазіхань» Любецького монастиря [8, с. 55]. У 1691 та 1700 рр. гетьманські універсали отримав Дем'ян Унучко-Посудевський. І. Мазепа затвердив за ним с. Плехово, с. Осняки, Красковщину, Величківщину, Познахівщину та Суховерщизну та 2 млини на р. Пакульці та р. Ворзні [29, арк. 712; 35, с. 220, 356 – 357].

У 1698 р. І. Мазепа затвердив за Климом і Яковом Бакуринськими права на половину Ріпок [17, с. 19 – 20, 283]. 1697 р. Павло Ворошило здобув підтвердження на с. Вербичі, а за універсалами 1699 та 1701 рр. – на Верхівщину [14, с. 17 – 18]. У 1698 та 1704 рр. І. Мазепа надавав універсали Савичам [17, с. 60, 87, 172]. У 1699, 1700 та 1708 рр. були надані гетьманські універсали Дем'яну Кіндратовичу Посудевському [7, арк. 665; 11, с. 55; 36, арк. 519 – 520 зв.]. 1701 р. Силічі затвердили свої права на с.Старий Білоус [17, с. 36]. Ще один універсал на Ріпки був наданий 1703 р. Климу та Якову Бакуринським [14, с. 17; 17, с. 19 – 20, 283 – 284]. Родина Жлобів у 1705 р. підтвердила свої права на Гирманський ґрунт, який раніше був захоплений Ю.Лизогубом [37, арк. 492 – 492 зв.].

Універсали любецькій шляхті надавав гетьман І. Скоропадський (1708 – 1722 рр.). У 1714 та 1715 рр. І. Скоропадський надав універсал ніжинському полковому осавулу Йосифу Тарасевичу на с. Британівку Вертіївської сотні Ніжинського полку, 1716 р. – мринському сотнику Федору Тарасевичу на с. Переходівку (частина колишнього Любецького староства увійшла до складу Ніжинського полку) [38, с. 9, 71 – 72]. Значний товариш Чернігівського полку Дем'ян Унучко-Посудевський отримав гетьманський універсал «на поля пахотние и сенокосние и отчистие... в Пліхове, Осняках, Борках, Красковщине, Величковщине, Познаховщине и Соховерщине» [39, с. 137 – 138]. 1716 р. Іван Савич отримав універсал гетьмана на Зміївський ґрунт, частину Кривицького, Новосільського та Кротинського ґрунтів [17, с. 60, 87, 172; 37, арк. 214 – 214 зв., 40, арк. 286].

Відомі універсали, надані любецькій шляхті Д. Апостолом (1727 – 1734 рр.). У 1729 р. універсал отримала родина Посудевських, яка закріпила право на володіння «дедизними та отческими ґрунтами» у селах Плехово, Осняки, Борки, Величківщиною, Суховірщиною, руднею на р. Вертечі та ін. [7, арк. 654 – 654 зв.]. У 1728 р. Д. Апостол підтвердив права Федора Тарасевича на с. Переходівку у Ніжинському полку [38, с. 152 – 154].

Висновки. Таким чином, за часів Гетьманщини тривала боротьба за збереження «двоєнного» соціального та майнового статусу. За нових історичних умов цього можна було досягти лише на службі козацькій державі, отримавши підтверджувальні універсали українських гетьманів – гарантії збереження прав та маєтків. У свою чергу, гетьманська влада була зацікавлена у любецькій шляхті як професійній військовослужбовій спільноті і часто-густо йшла на зустріч її прагненням та клопотанням. До 70-х рр. XVII ст. любецька шляхта отримувала не лише індивідуальні, але й колективні універсали, де йшлося про обов'язок нести козацьку службу. За гетьманування І. Мазепа відомий лише один колективний охоронний універсал, але його поява була пов'язана із земельним конфліктом. З XVIII ст. кількість універсалів нащадкам любецької шляхти значно зменшилась, причому надавалися вони вже без зазначення необхідності обов'язкового виконання військової служби і являли собою звичайні підтвердження прав на маєтності.

Список використаних джерел

1. Кондратьєв І.В. Любецька шляхта в історії України XVII – XVIII ст. / І.В. Кондратьєв // Україна на порозі XXI століття: актуальні питання історії: Збірник наукових праць. – К.: Стило, 1999. – С. 75 – 82.
2. Кондратьєв І., Кривошея В. Нариси історії Чернігівщини періоду козацтва: Любеч / І. Кондратьєв, В. Кривошея. – К.: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, 1999. – 109 с.

3. Мякотин В.А. Очерки социальной истории Украины в XVII – XVIII ст. Т. I. Вып. I. / В.А. Мякотин. – Прага: Издательство «Ватага и Пламя», 1924. – 288 с.
4. Милорадович Г.А. Синодик Любецкого Антониевского монастыря / Г.А. Милорадович // Черниговские губернские ведомости (далі – ЧГВ). – 1857. – № 38. – Часть неофициальная. – С. 317 – 321.
5. Коваленко О. Мартин Небаба: людина з легенди / О. Коваленко // Сіверянський літопис. – 1998. – № 6. – С. 3 – 11.
6. Універсали Богдана Хмельницького 1648 – 1657 / Упорядники І. Крип'якевич, І. Бутич. – К.: Видавничий дім “Альтернативи”, 1998. – 384 с.; 34 іл.
7. Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі – ЦДІАК України), ф. 57, оп. 1, спр. 7, Генеральний опис Лівобережної України (1765 – 1769 рр.), 900 арк.
8. Милорадович Г.А. Любеч Черниговской губернии Городницкого уезда. Родина преподобного Антония Печерского. Изд. Общества истории и древностей Российских при Московском университете / Г.А. Милорадович. – М.: Университетская типография (“Катков и К⁰”), 1871. – 156 с.
9. Лазаревский А.Л. Акты по истории землевладения в Малороссии / А.Л. Лазаревский // Чтения в Историческом обществе Нестора-летописца. – 1890. – Кн. 4. – Отд. III. – С. 83 – 135.
10. Грушевський О. Гетьманські земельні універсали. 1660 – 1670 рр. / О. Грушевський // УАН, збірник іст.-філ. Відділу, №46. Історико-географічний збірник: Видає комісія для складання історико-географічного словника України. – Т.1. / [за ред. дир. комісії проф. О. Грушевського]. – К.: Друкарня УАН, 1927. – С. 53 – 92.
11. Лазаревский А.Л. Обзорение Румянцевской описи Малороссии. Вып. 1 / А.Л. Лазаревский. – Чернигов: Губернская типография, 1866. – 390 с.
12. Кондратьев І.В. Під Литвою, Москвою та Польщею (до історії сіл Чернігівського району у XV – першій половині XVII ст.) / І.В. Кондратьєв. – Чернігів: Видавництво «Чернігівські обереги», 2005. – 152 с.
13. Милорадович Г.А. Родословная книга Черниговского дворянства. Т. 2. Ч. 6 / Г.А. Милорадович. – СПб.: С.-Петербургская губернская типография, 1901. – 646 с.
14. Татищев Ю. В. Черниговские архивы (отчет о командировке в Черниговскую губернию в 1899 году) / Ю.В. Татищев. – Харьков: Типо-литография «Печатное дело» кн. К.Н.Гагарина, 1901. – 33 с.
15. Лазаревский А.Л. Исторические заметки о некоторых селах Черниговской губернии / А.Л. Лазаревский // Черниговская памятка на 1896/97 год. Карманная справочная книжка. – Чернигов: Губернская типография, 1896. – Отд. III. – С. 1 – 32.
16. Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО), ф. 86, оп. 1, спр. 28, Дело о разборе доказательства о дворянстве лиц, состоящих в подушном окладе (1 января 1792 г.), 305 арк.
17. Василенко Н.П. Генеральное следствие о маетностях Черниговского полка 1729 – 1730 гг. / Н.П. Василенко. – Чернигов: Типография Губернского земства, 1908. – 706 с.
18. ЦДІАК України, ф. 1235, оп. 1, спр. 1241, Грушевський О.С. Статті до історико-географічного словника України по Любецькому повіту Чернігівської губернії (1930-ті рр.), 44 Арк.
19. Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657 – 1687). – Київ; Львів: Наукове тов-во ім. Шевченка, 2004. – 1087 с.
20. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. Т.4 (П – С) / В.Л. Модзалевский. – К.: Типо-Литография С.В.Кульженко, Пушкинская № 4, 1914. – 832 с. + 26 с.
21. Акты фамилии Полуботок с 1669 – 1734 гг. (Из архива графа Г.Милорадовича). – Чернигов: Типография Губ. правления, 1889. – 62 с.
22. Миллер Д.П. Архивы Харьковской губернии / Д.П. Миллер // Труды Харьковского предварительного комитета по устройству XII Археологического съезда. Т. 2. Ч. 1. – Харьков: Типо-Литография «Печатное Дело», 1902. – С. 301 – 320.

23. Милорадович Г.А. Местечко Любеч / Г.А. Милорадович // ЧГВ. – 1855. – № 52. – Часть неофициальная. – С.413 – 417.
24. Филарет. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. Кн. 6. / Филарет. – Чернигов: Земская типография, 1874. – 341 с.
25. Рігельман О.І. Літописна оповідь про Малу Росію та її народ і козаків узагалі / О.І. Рігельман. – К.: Наукова думка, 1994. – 767 с.
26. Василенко М.П. Збірка матеріалів до історії Лівобережної України та українського права XVII – XVIII вв. / М.П. Василенко // Український археографічний збірник. Т.1. – К.: Друкарня УАН, 1926. – С. 50 – 164.
27. Окиншевич Л. Значне військове товариство в Україні-Гетьманщині XVII – XVIII ст. / Л. Окиншевич // Записки Наукового товариства ім. Т.Шевченка. Праці історико-філософської секції. – Т.СLVII. – Мюнхен: Наукове товариство імені Т.Шевченка, 1948. – 231 с.
28. Студьонова Л.В. Чернігівські князі, полковники, губернатори / Л.В. Студьонова / [за ред. О.В. Ткаченко]. – Чернігів: РВК «Деснянська правда», 1998. – 148 с.
29. ЦДІАК України, ф. 57, оп. 1, спр. 6, Генеральний опис Лівобережної України (1765 – 1769 рр.), 1898 арк.
30. ДАЧО, ф. 133, оп. 1, спр. 232, Дело о роде Заньковиевых, доказывающих дворянское происхождение (16 ноября 1822 – 30 июня 1855 гг.), 48 арк.
31. Лазаревский А.Л. Очерки, заметки и документы по истории Малороссии. Т. 1. / А.Л. Лазаревский.– К.: Типография университета Св. Владимира, 1892. – 146 с.
32. Список водяных мельниц Черниговского полка (1742 года). С предисловием А. Лазаревского // Записки Черниговского губернского статистического комитета. – 1872. – Вып. 5 – 6. – Кн. 2. – С. 99 – 136.
33. Ситий І. Любеч та його округа у 1726 р. / І. Ситий // Сіверянський літопис. – 1995. – № 4. – С. 42 – 68.
34. Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII століття / Н.Яковенко. – К.: Генеза, 1997. – 312 с.
35. Універсали Івана Мазепи (1687 – 1709) – Київ, Львів: Наукове товариство ім. Т. Шевченка, 2002. – 781 с.
36. ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 11461, Распоряжения по сбору консистенского налога с населения Левобережной Украины (п.п. 50-х гг. XVIII в.), 881 Арк.
37. ЦДІАК України, ф. 57, оп. 1, спр. 8, Генеральний опис Лівобережної України (1765 – 1769 рр.), 861 арк.
38. Василенко Н.П. Генеральное следствие о маетностях Нежинского полка 1729 – 1730 гг. / Н.П. Василенко. – Чернигов: Типография Губернского земства, 1901. – 417 с.
39. Гуржій О. Гетьман Іван Скоропадський / О. Гуржій. – К.: Інститут історії України, 1998. – 207 с.
40. ЦДІАК України, ф. 57, оп. 1, спр. 419, Генеральний опис Лівобережної України (1765 – 1769 рр.), 291 арк.

References

1. Kondratiyev I.V. Lyubetska shlyakhta v istoriyi Ukrayiny XVII – XVIII st. / I.V. Kondratiyev // Ukrayina na porozji XXI stolittya: aktualni pytannya istoriyi: Zbirnyk naukovykh prats. – K.: Stylos, 1999. – S. 75 – 82.
2. Kondratiyev I., Kryvosheya V. Narysy istoriyi Chernihivshchyny periodu kozatstva: Lyubech / I.Kondratiyev, V.Kryvosheya. – K.: Instytut politychnykh i etnonatsional'nykh doslidzhen NAN Ukrayiny, 1999. – 109 s.
3. Myakotyn V.A. Ocherky sotsyalnoy ystoryy Ukrayny v XVII – XVIII st. Т. I. Vyp.I. / V.A.Myakotyn.– Praha: Yzdatelstvo “Vataha y Plamya”, 1924. – 288 s.

4. Myloradovych H.A. Synodyk Lyubetskoho Antonyevskoho monastyrya / H.A. Myloradovych // Chernyhovskyye hubernskyye vedomosty (dali – ChHV). – 1857. – № 38. – Chast neofytsyalnaya. – S. 317 – 321.
5. Kovalenko O. Martyn Nebaba: lyudyna z lehendy / O. Kovalenko // Siveryanskyy litopys. – 1998. – № 6. – S. 3 – 11.
6. Universaly Bohdana Khmelnytskoho 1648 – 1657 / Uporyadnyky I. Krypyakevych, I. Butych. – K.: Vydavnychyy dim «Alternatyvy», 1998. – 384 s.; 34 il.
7. Tsentralnyy derzhavnyy istorychnyy arkhiv Ukrayiny u m.Kyyevi (dali – TsDIAK Ukrayiny), F.57, Op.1, Spr.7, Heneralnyy opys Livoberezhnoyi Ukrayiny (1765 – 1769 rr.), 900 Ark.
8. Myloradovych H.A. Lyubech Chernyhovskoy hubernyy Horodnytskoho uezda. Rodyna prepodobnoho Antonyya Pecherskoho. Yzd. Obshchestva ystoryy y drevnostey Rossyyskykh pry Moskovskom unyversytete / H.A. Myloradovych. – M.: Unyversytet-skaya typohrafyya (“Katkov y K⁰”), 1871. – 156 s.
9. Lazarevskyy A.L. Akty po ystoryy zemlevladyeniya v Malorossyy / A.L. Lazarevskyy // Chtenyya v Ystorycheskom obshchestve Nestora-letopystsa. – 1890. – Kn. 4. – Otd. III. – S. 83 – 135.
10. Hrushevskyy O. Hetmanski zemelni universaly. 1660 – 1670 rr. / O. Hrushevskyy // UAN, zbirnyk ist.-fil. Viddilu, № 46. Istoryko-heohrafichnyy zbirnyk: Vydaye komisiya dlya skladannya istoryko-heohrafichnoho slovnyka Ukrayiny. T.1. / [za red. dyr. komisiyi prof. O. Hrushevskoho]. – K.: Drukarnya UAN, 1927. – S. 53 – 92.
11. Lazarevskyy A.L. Obozrenye Rumyantsevskoy opyisy Malorossyy. Vyp. 1 / A.L.Lazarevskyy. – Chernyhov: Hubernskaya typohrafyya, 1866. – 390 s.
12. Kondratiev I.V. Pid Lytvoyu, Moskvoyu ta Polshcheyu (do istoriyi sil Chernihivskoho rayonu u XV – pershiy polovyni XVII st.) / I.V. Kondratiyev. – Chernihiv: Vydavnytstvo «Chernihivski oberehy», 2005. – 152 s.
13. Myloradovych H.A. Rodoslovnaya knyha Chernyhovskoho dvoryanstva. T. 2. Ch. 6 / H.A. Myloradovych. – SPB.: S. – Peterburhskaya hubernskaya typohrafyya, 1901. – 646 s.
14. Tatyshchev Yu. V. Chernyhovskyye arkhyvy (otchet o komandyrovke v Chernyhovskuyu hubernyyu v 1899 hodu) / Yu.V. Tatyshchev. – Kharkov: Typo-lytohrafiya «Pechatnoe delo» kn. K.N. Haharyna, 1901. – 33 s.
15. Lazarevskyy A.L. Ystorycheskiye zametky o nekotorykh selakh Chernyhovskoy hubernyy / A.L. Lazarevskyy // Chernyhovskaya pamyatka na 1896/97 hod. Karmannaya spravochnaya knyzhka. – Chernyhov: Hubernskaya typohrafyya, 1896. – Otd. III. – S. 1 – 32.
16. Derzhavnyy arkhiv Chernihivskoyi oblasti (dali – DAChO), f. 86, op. 1, spr. 28, delo o razbore dokazatelstva o dvoryanstve lyts, sostoyashchyykh v podushnom oklade (1 yanvarya 1792 h.), 305 ark.
17. Vasylenko N.P. Heneralnoe sledstvye o maetnostyakh Chernyhovskoho polka 1729 – 1730 hh. / N.P. Vasylenko. – Chernyhov: Typohrafyya Hubernskoho zemstva, 1908. – 706 s.
18. TsDIAK Ukrayiny, f. 1235, op. 1, spr. 1241, Hrushevskyy O.S. Statti do istoryko-heohrafichnoho slovnyka Ukrayiny po Lyubetskomu povitu Chernihivskoyi huberniyi (1930–i rr.), 44 ark.
19. Universaly ukrayinskykh hetmaniv vid Ivana Vyhovskoho do Ivana Samoylovycha (1657 – 1687). – Kyiv; Lviv: Naukove tov-vo im. Shevchenka, 2004. – 1087 s.
20. Modzalevskyy V.L. Malorossyyskyy rodoslovnnyk. T. 4 (P – S) / V.L. Modzalevskyy. – K.: Typo-Lytohrafiya S.V. Kulzhenko, Pushkynskaya № 4, 1914. – 832 s. + 26 s.
21. Akty famylyy Polubotok s 1669 – 1734 h. (Yz arkhyva hrafa H. Myloradovycha). – Chernyhov: Typohrafyya Hub. pravlenyya, 1889. – 62 s.
22. Myller D.P. Arkhyvy Kharkovskoy hubernyy / D.P. Myller // Trudy Kharkovskoho predvartelnogo komyteta po ustroystvu XII Arkheolohycheskoho sezda. – T. 2. – Ch. 1. – Kharkov: Typo-Lytohrafiya «Pechatnoe Delo», 1902. – S. 301 – 320.

23. Myloradovych H.A. Mestechko Lyubech / H.A. Myloradovych // ChHV. – 1855. – № 52. – Chast neofytsyalnaya. – S. 413 – 417.
24. Fylaret. Ystoryko-statystycheskoe opysanye Chernyhovskoy eparkhyy. Kn. 6. / Fylaret. – Chernyhov: Zemskaya typohrafiya, 1874. – 341 s.
25. Rihelman O.I. Litopysna opovid pro Malu Rosiyu ta yiyi narod i kozakiv uzahali / O.I. Rihelman. – K.: Naukova dumka, 1994. – 767 s.
26. Vasylenko M.P. Zbirka materialiv do istoriyi Livoberezhnoyi Ukrayiny ta ukrayinskoho prava XVII – XVIII vv. / M.P. Vasylenko // Ukrayinskyy arkheohrafichnyy zbirnyk. T.1. – K.: Drukarnya UAN, 1926. – S. 50 – 164.
27. Okynshevych L. Znachne viyskove tovarystvo v Ukrayini-Hetmanshchyni XVII – XVIII st. / L. Okynshevych // Zapysky Naukovoho tovarystva im. T. Shevchenka. Pratsi istoriko-filosofskoyi sektsiyi. – T. SLVII. – Myunkhen: Naukove tovarystvo imeni T. Shevchenka, 1948. – 231 s.
28. Studonova L. Chernihivski knyazi, polkovnyki, hubernatory / L. Studonova / [za red. O.V. Tkachenko]. – Chernihiv: RVK «Desnyanska Pravda», 1998. – 148 s.
29. TsDIAK Ukrayiny, f. 57, op.1, spr. 6, Heneralnyy opys Livoberezhnoyi Ukrayiny (1765 – 1769 rr.), 1898 Ark.
30. DACHO, f. 133, op. 1, spr. 232, Delo o rode Zankovyevykh, dokazyvayushchykh dvoryanskoe proyskhozhdennye (16 noyabrya 1822 – 30 yuunya 1855 hh.), 48 ark.
31. Lazarevskyy A.L. Ocherky, zametky y dokumenty po ystoryi Malorossyy. T. 1 / A.L. Lazarevskyy. – K.: Typohrafiya unyversyteta Sv. Vladymyra, 1892. – 146 s.
32. Spysok vodyanykh melnyts Chernyhovskoho polka (1742 hoda). S predyslovyem A. Lazarevskoho // Zapysky Chernyhovskoho hubernskoho statystycheskoho komyteta. – 1872. – Vyp. 5 – 6. – Kn. 2. – S. 99 – 136.
33. Sytyy I. Lyubech ta yoho okruha u 1726 r. / I. Sytyy // Siveryanskyy litopys. – 1995. – № 4. – S. 42 – 68.
34. Yakovenko N. Narys istoriyi Ukrayiny z naydavnishykh chasiv do kintsya XVIII stolittya / N. Yakovenko. – K.: Heneza, 1997. – 312 s.
35. Universaly Ivana Mazepy (1687 – 1709) – Kyiv, Lviv: Naukove tovarystvo im. T. Shevchenka, 2002. – 781 s.
36. TsDIAK Ukrayiny, f. 51, op. 3, spr. 11461, Rasporyazhenyya po sboru konsystenskoho naloha s naselenyya Levoberezhnoyi Ukrayny (p.p. 50-kh hh. XVIII v.), 881 ark.
37. TsDIAK Ukrayiny, f. 57, op. 1, spr. 8, Heneralnyy opys Livoberezhnoyi Ukrayiny (1765 – 1769 rr.), 861 ark.
38. Vasylenko N.P. Heneralnoe sledstvye o maetnostyakh Nezhynskoho polka 1729 – 1730 hh. / N.P. Vasylenko. – Chernyhov: Typohrafiya Hubernskoho zemstva, 1901. – 417 s.
39. Hurzhyy O. Hetman Ivan Skoropadskyy / O. Hurzhyy. – K.: Instytut istoriyi Ukrayiny, 1998. – 207 s.
40. TsDIAK Ukrayiny, f. 57, op. 1, spr. 419, Heneralnyy opys Livoberezhnoyi Ukrayiny (1765 – 1769 rr.), 291 ark.

УДК: 351/354, 93/94

Конопля Я.Ю.

*студент юридичного факультету,
Чернігівський національний технологічний університет
(Україна, Чернігів), yariklempard@mail.ru*

МАЛОДОСЛІДЖЕНІ ФАКТИ ДЕРЖАВОТВОРЧОЇ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ РОДИНИ РОЗУМОВСЬКИХ

У статті висвітлений внесок родини Розумовських у державотворчі та соціокультурні процеси в Україні. Наведено відомості про походження та обставини стрімкого кар'єрного злету братів Олексія та Кирила Розумовських. Проаналізовано судову,